ACUMEN: INTERNATIONAL JOURNAL OF MULTIDISCIPLINARY RESEARCH
ISSN: 3060-4745 IF(Impact Factor)10.71 / 2025 Volume 3, Issue 10

ÁMET BAQSÍ DÓRETIWSHILIGI

Askarova Ziywar Kóshkinbaevna
Ózbekstan mámleketlik kórkem-óner hám mádeniyat institutı Nókis filialı docenti

Aytmuratova Mexriban Ersultanovna

“Qosıq hám ayaq oyın” qánigeligi 2-kurs student

Annotaciya

Kórkem-ónerdiń sázendeshilik óneriniń jámiyettegi adamlardıń ruwxıy jaqtan kamalǵa keliwi, olardıń óz eliniń hár tárepleme rawajlanǵan azamatları bolıp jetilisiwinde tutqan ornı ayrıqsha dep ayta alamız. Mine usınday óz izinde qaldırǵan bay miyrasları úyrenilmey kiyatırǵan qaraqalpaq baqsılarınıń biri-Ámet Sultanov. Ámet baqsınıń atqarǵan qosıq hám namaları áwládtan áwládqa jetkerilip ataqlı kórkem-óner sheberine ornatılǵan máńgilik estelik ekenligin belgilep ótiw dárkar dep esaplaymız.

Gilt sózler: Baqsı, kórkem-óner, repertuar, ekspediciya, dástan, qosıq, sázendelik, alım.

Аннотация

Мы можем сказать, что музыкальное искусство играет особую роль в духовном развитии людей в обществе и в их становлении всесторонне развитыми гражданами своей страны. Одним из каракалпакских бахши, чье богатое наследие остается неизученным, является Ахмет Султанов. Мы считаем необходимым отметить, что песни и мелодии, исполненные Ахметом бахши, передавались из поколения в поколение и являются бессмертным памятником известному мастеру искусства.

Ключевые слова: Бахши, искусство, репертуар, экспедиция, эпос, песня, музыкантство, учёный.

Annotation

We can say that musical art plays a special role in the spiritual development of people in society and their development into well-rounded citizens of their country. One of the Karakalpak bakhshis whose rich legacy remains unexplored is Ahmet Sultanov. We believe it is essential to emphasize that the songs and melodies performed by Ahmad

Baxshi have been passed down from generation to generation and are an eternal monument to the renowned artist.

Keywords: Bakhshi, art, repertoire, expedition, epic, song, music, scholar.

Orta ásirdegi shıǵıstıń ullı alımlarınıń biri, watanlasımız Ábu áli Ibn Sina (Avicenna) óz zamanında kishkenelerdi tárbiyalaw máselesine ayrıqsha dıqqat bólip, buǵan baylanıslı pikirin tómendegishe bildirgen edi: «Balanıń tilegin orınlawda eki usıldı qollanıw dárkar: birinshiden, onı áste ǵana terbetiw, ekinshiden, onıń uyqılawı ushın dástúriy besik jırınıń namasına salıp, qosıq aytıw aqılǵa muwapıq keledi. Balanıń usı usıllardı qabıllaw qásiyetine baylanıslı onda dene tárbiyası hám sazǵa degen uqıplılıq iske asadı». Egerde joqarıda aytılǵanlardı esapqa alsaq, kórkem-ónerdiń sázendeshilik óneriniń jámiyettegi adamlardıń ruwxıy jaqtan kamalǵa keliwi, olardıń óz eliniń hár tárepleme rawajlanǵan azamatları bolıp jetilisiwinde tutqan ornı ayrıqsha dep ayta alamız. Mine usınday óz izinde qaldırǵan bay miyrasları úyrenilmey kiyatırǵan qaraqalpaq baqsılarınıń biri-Ámet Sultanov. Ataqlı baqsınıń ómiri hám dóretiwshilik xızmeti usı waqıtqa deyin keń kólemde izertlenbedi.

Bunıń sebebi-saz úyreniwshilerdiń xalıqqa burınnan tanıs baqsılardı kóbirek násiyatlap, basqalarına ele qolınıń jetispey atırǵanlıǵı dep oylaymız. Baqsı Ámet Sultanov Tórtkúl rayonınıń Shıbıqlı awılı, házirgi "Ózbekstan" jámáátlik xojalıǵınıń aymaǵında kamalǵa kelgen. Ózbekstan Ilimler akademiyası Qaraqalpaqstan filialı N.Dáwqaraev atındaǵı Til hám ádebiyat institutınıń qaraqalpaq tili tariyxı jáne dialektologiyası bólimi tárepinen shólkemlestirilgen ekspediciyaǵa qatnasıp, 1967-jıldıń 20-sentyabrinde baqsı menen gúrrińlesiw payıtında mınaday nárselerdi bayan etken edi: «Bul jerlerge atamız biz altı jasar waqtımızda kelgen. Turmıstıń gárdishlerin kóp kórgenbiz. Onıń bárin aytıp otırıw múmkin emes. Máselen men 7-8 jaslarımnan baslap-aq túye baǵıp, tirishilik ettik...»

«Ata-anam awıl balaları arasınan bólinip shıǵıp duwtarǵa asa bir ıqlaslasımdı sezdime, kúnlerdiń birinde tozıǵı jetken góne duwtardı alıp berdi jáne awılımızǵa jaqın jerde jasaytuǵın, sol waqıtlardıń ózinde qırıq jaslardı quwsırıp qalǵan, qaraqalpaqsha, ózbekshe, túrkmenshe, qazaqsha namalardı júdá bir naǵısına keltirip shertetuǵın, gújimniń kóleńkesiniń astında otırıp «Búlbil» namasın shertkende búlbillerdi tómenge túsiretuǵın Jumash baqsı Amandurdı ulına (1843-1918 jj) shákirtlikke berdi».

Ózin kórkem-ónerdiń bul salasına ıqlasın, talantınıń kem-kemnen jetilisiwi nátiyjesinde ol kóplegen xalıq qosıqları, namaların (máselen, "Muxalles", "Bes perde", "Ne payda", "Xoja bala", "Tarlan", "Nigarım", «Jekke baslı», «Arıwxan»,

«Ǵubbadin», «Yasha peri», «Eshbay», «Gór qız», «Ílǵal», «Xoja baǵman», «Kelte nalısh», «Bozataw», «Ne daǵı», «Sanalı keldi», «Sen yar qal endi», «Sen yar ketkeli», «Muwsa sen yarı», «Daǵ álińnen», «Ala qayıs», «Qara kóz», «Ǵulpaq», «Saltıq», «Úsh top», «Adıńnan») sonday-aq «Qırmandáli», «Bázirgen», «Sayatxan-Hámrá» sıyaqlı dástanlardı xalıq arasında erkin atqarıw dárejesine erisken.

Ámet baqsınıń usınday óner shıńına kóteriliwinde onıń ustazı Jumash baqsınıń ornı ayrıqsha dep aytıwımızǵa boladı. Sebebi, ol (Jumash) Túrkmenistannıń Tashawız wálayatı Porsı degen jerde tuwılıp, Xorezm oypatında dańqı shıqqan, Tórtkúl, Xojeli, Shımbaydı aralap, bir qansha qaraqalpaq baqsılarına ustazlıq etip, óz mektebin shólkemlestirgen, qaraqalpaq, ózbek, túrkmen qosıqların jaqıs aytıp, úsh xalıqtıń ortaq baqsısı atanǵan. Repertuarında 12 dástan, sonıń ishinde «Góruǵlı» dástanınıń barlıq shaqapları hám «Xoja eli» dep atalǵan dástandı ómirinshe jırlaǵan Súyew baqsınıń (1850-1916jj) shákirti bolıp tabıladı.

Joqarıda keltirilgenlerden basqa Ámet baqsı Maqtumqulı shayırdıń «Yaqshı», Ájiniyazdıń «Qaraqalpaqta», Berdaqtıń «Qannazar bayǵa» qosıqları hám taǵı basqa dóretpelerdiń xalıq arasında aytılıp júrgen variyantların olardıń namalarına salıp aytqanda qubla rayonlar aymaqlarında onıń lapızın esitkenler bunday insannıń dúnyaǵa keliwi-adamlardıń ruwxıy lázzetleniwi ushın úlken sawǵa dep esaplanǵan. Biz sóz etip otırǵan baqsı Muwsa, Súyew baqsı hám Jumashlardıń sázendelik salasındaǵı erisken tabısların bayıtıp, olardıń aytıp júrgen qosıqları, atqarǵan namalarına jańa namalar qosıp, ustazlarınıń ónerin bunnan bılay da rawajlandırǵan kórkem sóz sheberleriniń biri dep aytsaq qátelespeymiz. Sonlıqtanda sol zamanlarda atı pútkil Xorezm oypatındaǵı qaraqalpaq, ózbek, qazaq, túrkmenler arasında keńnen tanıs Muwsa, Allaniyaz, Dosnazar (solaqay), qońsılas túrkmen xalqınıń wákili Súyew baqsınıń atqarıw sheberligin ıqlas penen úyrenip, olardıń mekteplerine qatnaslı baqsılardıń jetiskenliklerin maqtansıh etip, geyparalarınıń (Muwsa, Jumash) atqarǵan qosıqları, namaların repertuarına engizgen.

Demek, Ámet baqsı Sultanov qaraqalpaq xalıq qosıqları, dástanların tıńlawshılar júregine yoshlı lapızı, gúmbirlegen sazı hám onı sheber atqarıwı arqalı jetkere bilgen keń kólemdegi kórkem-óner sheberi. Óz dáwirinde bul baqsınıń atqarıw shebrligin tıńlaǵanlardıń pikirlerine qaraǵanda onıń dawısı basqalarǵa qaraǵanda ózgeshelenip turatuǵınlıǵı belgili.

Mine, usınday táreplerin esapqa alsaq, ol Tórtkúl rayonınıń Shıbıqlı, Aqbaslı, Aqqamıs, Dosbay, Kelteminar hám taǵı basqa awıllarında jasaytuǵın qaraqalpaqlar arasında ǵana

emes, al sol dáwirlerde Shabbaz (Beruniy), Qıpshaq (Ámiwdárya) sonday-aq respublikamızdıń arqa rayonları, qońsılas Buxara wálayatındağı ózbek, qaraqalpaq, qazaq, túrkmen xalıqları arasında da úlken abırayǵa iye bolıp ózi de kóplegen shákirtler tayarlaǵan.

Iyni kelgende baqsınıń tuwılǵan awılına baylanıslı da pikir bildirgimiz keledi. Kórkem-óner izertlewshisi, marxum Allamuratovtıń "Ámiwdárya" jurnalınıń 1994-jıl, №5-6 sanında járiyalanǵan «Duwtar sazları» atlı maqalasında basqa baqsılar menen qatar Ámet baqsı Sultanovqa da orın berilip, ol 1914-jılı tuwılǵan dep jazılǵan. Bul haqıyqatlıqqa onsha jaqınlaspaydı, sebebi biz oǵan ushırasqanda (1967 jılı bıyıl 81 jastaman dep aytqan edi). Demek, keltirilgen maǵlıwmatlarǵa qaraǵanda ol 1886-jılı tuwılǵan hám 1969-jılı 83 jasında dúnyadan ótken. Muwsa, Súyew hám Jumash baqsılardıń mektebinde tárbiyalanıp, ózi de ustazlıq dárejege jetip xalıqtıń dıqqatı hám alǵısına bólengen. Ámet baqsınıń ruwxıy miyrasları atap ótilgen xalıqlardıń júrek tórinde jasap, ol atqarǵan qosıq hám namalar áwládtan áwládqa jetkerilip ataqlı kórkem-óner sheberine ornatılǵan máńgilik estelik ekenligin belgilep ótiw dárkar dep esaplaymız.

PAYDALANILǴAN ÁDEBIYATLAR:

1. Adambaeva T.«Qaraqalpaq muzıkası tarıyxınan» Nókıs. «Qaraqalpaqstan» 1985-j.
2. Maqsetov Q. «Dástanlar jırawlar» «Qaraqalpaqstan» 1992-j.
3. 3.Á. Alımov,T.Adambaeva, J.Turdımuratov « Házireti sazger» Nókis «Bilim» 2013
4. "Ámiwdárya" jurnalı.1994-jıl, №5-6 sanında járiyalanǵan «Duwtar sazları» atlı maqalası.
5. Ziywar, A., & Azamat, S. (2026). DUWTAR ÚYRENIW TARIYXINAN. *WORLDWIDE CROSS-DISCIPLINARY RESEARCH*, *3*(3).
6. Ziywar, A., & Aysanem, U. (2026). BAXSHI VA JIROVLAR. *Worldwide Cross-Disciplinary Research*, *3*(3).
7. Askarova, Z. K. (2024). EXPANDING THE INDEPENDENT OUTLOOK OF STUDENTS THROUGH FOREIGN STUDY PROGRAMS IN HIGHER EDUCATION. *Inter education & global study*, (6), 111-121.
8. Қоңыратбаев, А., & Аскарова, З. (2022). ЎРТА ОСИЁ ҲУДУДИДА ИЖРОЧИЛИК САНЪАТИНИНГ ПАЙДО БЎЛИШИ. *Oriental Art and Culture*, *3*(2), 777-781.

9. Жарылқағанов, А., & Асқарова, З. (2022). ЎЗБЕК ВА ҚОРАҚАЛПОҚ АНЪАНАВИЙ МУСИКА АСБОБЛАРИ. *Oriental Art and Culture*, *3*(2), 741-746.
10. Аскарова, З. (2021). XALÍQ SAZLARÍN SHERTIW METODLARÍ. *Интернаука*, (2-2), 79-81.
11. Асқарова, З. (2021). ҲОЗИРГИ ЗАМОН ҚОРАҚАЛПОҚ ШЕЪРИЯТИНИ ҒОЯВИЙМАВЗУЛИ БАДИЙЭСТЕТИК ЖИҲАТЛАРИ. *Oriental Art and Culture*, *2*(4), 471-475.
12. Kóshkinbaevna, A. Z., & Azamat, U. (2025). ÁMET BAQSÍ DÓRETIWSHILIGI. *ACUMEN: International journal of multidisciplinary research*, *2*(5), 408-411.
13. Ziywar, A., & Aysanem, U. (2026). BAXSHI VA JIROVLAR. *Worldwide Cross-Disciplinary Research*, *3*(3).
14. Kóshkinbaevna, A. Z., & Uldawlet, B. (2026). BAXSHI GENJEBAY TILEWMURATOV IJODI. *Worldwide Cross-Disciplinary Research*, *3*(3).
15. Alfiya, Q. (2023). Milliy Musiqa San'ati Va Yoshlar Tarbiyasi. *Journal of Creativity in Art and Design*, *1*, 16-20.
16. Nazarbaevna, Q. A., & Serjanovich, K. S. (2024). The Importance of Scenario in Cultural Events. *EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION*, *4*, 259-262.
17. Nazarbaevna, Q. A., & Saliyevna, Y. Z. (2025). SPECIFIC FEATURES AND CHALLENGES OF TEACHING AMATEUR CHOREOGRAPHY TO STUDENTS. *AMERICAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE*, *3*(10), 95-103.